

КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА ПІД “ОХОРОНОЮ”, АБО ЩО І ЯК ЗАХИЩАЄ ЮНЕСКО В УКРАЇНІ?

Ракетні обстріли росіян по Львову та Одесі в липні, коли постраждав історичний центр міст, внесений до списку Світової спадщини ЮНЕСКО, знову порушив питання про стан культурної спадщини в Україні під час війни, зокрема й об'єктів з міжнародним статусом.

Чи може захистити цей статус від пошкоджень та руйнувань і яка взагалі від нього користь?

СТАТИСТИКА КУЛЬТУРНИХ ПАМ'ЯТОК УКРАЇНИ

За офіційними даними, в Україні на обліку місцевих органів влади перебуває понад 170 тис. об'єктів – пам'яток археології, історії, містобудування та архітектури, монументального мистецтва. Колекції більше ніж 2,5 тис. музеїв та історико-культурних заповідників унікальні та різноманітні. Фонд історичних будівель і споруд у населених пунктах перевищує 70 тис. об'єктів. Постановою Кабінету Міністрів затверджено Список історичних населених міст і селищ міського типу, до якого увійшов 401 населений пункт.

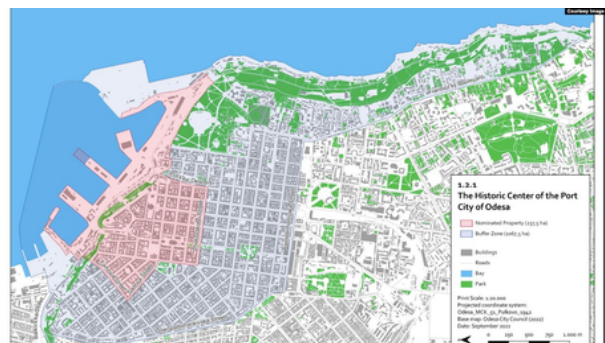
Зрештою, на території України є вісім об'єктів зі списку Світової спадщини ЮНЕСКО. З них один – залишається на тимчасово окупованій території Криму.

До списку ЮНЕСКО занесені Софійський собор та Києво-Печерська лавра в Києві, історичний центр Львова, дерев'яні церкви Карпатського регіону, букові праліси Карпат, резиденція митрополитів Буковини і Далмації в Чернівцях, дуга Струве та Херсонес Таврійський, який був внесений до переліку напередодні окупації 2014 року. Останнім до списку – в січні 2023 року – включений історичний центр Одеси.

ОДЕСЬКА ЕПОПЕЯ

Епопея із включенням історичного центру Одеси до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО тривала понад двадцять років. За цей час номінаційне дос'є скорочувалося, з нього викреслювали цілі вулиці та квартали, а в самому історичному центрі Одеси з'являлися новобудови.

Із початком повномасштабного вторгнення РФ міська влада відновила номінування. І одразу стикнулася з хвилею критики. У зв'язку з війною в Україні номінаційне дос'є не обговорювалося громадськістю. Дехто навіть висував версію, що процедура номінування пов'язана з бажанням адміністрації міста зберегти пам'ятник Катерині II. Тож поки одні раділи, що новий статус захистить Одесу від обстрілів, інші висловлювали сумніви в можливому позитивному рішенні.

Історичний центр Одеси на мапі

Незважаючи на критику, в короткий термін було створено номінаційне дос'є, і в жовтні 2022 року його відправили на розгляд комітету ЮНЕСКО. 25 січня 2023 року позачергова сесія комітету включила історичний центр Одеси разом із територією порту до “Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО під загрозою”. Через воєнні дії включення проводили за скороченою процедурою.

Під захистом ЮНЕСКО відтепер перебувають вулиці та будівлі Одеси, які мають ознаки мультикультуралізму та зберегли унікальність історичної забудови кінця XVIII ст. В першу чергу, це ансамбль Приморського бульвару, Театральна площа, вулиці Дерibasівська, Гоголя, а також морський торговий порт.

Руйнування в центрі Одеси внаслідок обстрілу
23 липня 2023. Фото: тг Володимир Зеленський

ПЕРЕВАГИ ТА ЗОБОВ'ЯЗАННЯ: ЩО ДАЄ СТАТУС ОДЕСИ ТА УКРАЇНИ

Статус об'єкта Світової спадщини дає кілька переваг, зокрема додаткові гарантії збереження і цілісності, підвищення престижу країни та міста, популяризацію об'єктів і розвитку туризму, а також пріоритетність у залученні фінансових коштів.

Але статус передбачає і зобов'язання: утримання території в належному стані, заборона появи новобудов в межах охоронної зони, збереження зовнішнього вигляду.

В разі пошкодження об'єктів ЮНЕСКО від обстрілів їхнє відновлення передбачає процедуру визначення завданих збитків, збір матеріалів для міжнародного суду, компенсацію витрат на відновлення. Також варто пам'ятати, що відновлення відбувається комплексно, для збереження історичної цілісності.

ОТЖЕ, ПЕРШЕ, ЩО ВПАДАЄ В ОКО
– ОДЕСА ЗДОБУЛА ЗАХИСТ.

ТАКИЙ СОБІ “ЗАХИСТ”

23 липня 2023 року в результаті нічного обстрілу від російських ракет в історичному центрі Одеси постраждали 29 пам'яток архітектури. Крім цього, були пошкоджені Спасо-Преображенський собортак званої “УПЦ МП”, Будинок вчених та інші будівлі центра міста.

А перед тим, 6 липня, росіяни поцілили в буферну зону історичного центру Львова, який також є об'єктом Світової спадщини. Тоді був пошкоджений комплекс будинків по Стрийській 50-76в, відомий як “Міські будинки”.

В обох випадках ЮНЕСКО засудило атаки російських військ по культурним об'єктам та закликала державу-агресора припинити нищити культурні цінності, які захищені міжнародним правом.

ОБ'ЄКТ ЮНЕСКО ПІД ОКУПАЦІЄЮ: ДОЛЯ ХЕРСОНЕСА

Коментуючи обстріл Одеси, Ельміра Аблялімова, проєкт-менеджерка Кримського інституту стратегічних досліджень ексдиректорка Бахчисарайського державного історико-культурного заповідника, зазначила, що "сьогоднішня війна – це не війна за території, а війна за ідентичність. Факти злочинної діяльності РФ проти культурної спадщини (...) після повномасштабного вторгнення чітко ілюструють основний намір вторгнення – знищення ідентичності титульної нації – українців і кримських татар".

Після окупації Криму у 2014 році Україна фактично втратила контроль за станом ще однієї пам'ятки зі списку Світової спадщини – "Стародавнього міста Херсонес Таврійський та його хори", розташованого у місті Севастополь. Його статус як міжнародної пам'ятки знаходиться під загрозою.

Як свідчить моніторинг команди КІСД, "окупація погано вплинула на наукове вивчення Херсонеса. Можна без перебільшення сказати, що Херсонеський національний заповідник практично втратив свою археологічну школу".

На території стародавнього міста, яке і є об'єктом ЮНЕСКО, ведуться незаконні розкопки "під знесення", реалізуються проєкти музеєфікації та реставрації пам'яток. Щоліта там проходить фестиваль "Опера в Херсонесі". Крім того, частина території заповідника активно піддається незаконним розкопкам. Окупаційна російська влада вирішила перетворити частину історії доби Давньої Греції, Давнього Риму та Візантії на розважальний об'єкт із парком, музеєм, театром опери та балету. Під гаслом "модернізації" тут звели трибуни для глядачів, вимостили сучасною тротуарною плиткою доріжки, встановили безліч сучасних електронно-сенсорних пристроїв.

Найбільші втрати археологічній спадщині Херсонеса завдали незаконні розкопки "під знесення" його передмість у 2020–2021 рр. Перед російськими археологами постало завдання – очистити ділянку для будівництва розважального комплексу "Новий Херсонес", провідним завданням якого є возвеличення міфу про "колиску православ'я".

Херсонес під російською окупацією

"Окупаційні реалії такі, що «органи» охорони культурної спадщини більше мотивовані на звільнення території від пам'ятки ЮНЕСКО, ніж на її збереження", – впевнені автори моніторингу.

В 2021–2023 роках знищено 85 тисяч кв. м культурного шару, вилучено (за даними окупаційної адміністрації) близько 4 мільйонів предметів та понад 1500 археологічних комплексів. Колекція знахідок, які становлять музейну цінність, досягла 360 тисяч предметів, які досі в межах окупаційної системи не надійшли до фондів т.зв. "Государственного историко-археологического музей-заповедника "Херсонес Таврический" (створений російською владою під час привласнення майнового комплексу і колекцій Національного заповідника "Херсонес Таврійський").

Як бачимо, в реальному житті міжнародний статус не захистив українські об'єкти культурної спадщини від пошкоджень та руйнувань.

CRIMEAN
INSTITUTE
FOR STRATEGIC
STUDIES

ОБ'ЄКТИ-ПРЕТЕНДЕНТИ ДО СПИСКУ СВІТОВОЇ СПАДЩИНИ ЮНЕСКО

За словами Ельміри Аблялімової, в списку об'єктів, які претендують на внесення до списку Світової спадщини, 16 пам'яток, сім із яких знаходяться на території окупованого Криму. Це Бахчисарайський палац, Судакська фортеця, генуезькі торгові пости та укріплення, печерні міста, астрофізична обсерваторія.

Статус цих об'єктів як номінантів також знаходиться під загрозою.

“Так звані «реставраційні» роботи окупаційної влади на території Бахчисарайського палацу призвели до втрати автентичності історичного об'єкту та призводять до його деконтекстуалізації”, – запевняє ексдиректорка заповідника.

Сценарії поводження із українською культурною спадщиною на тимчасово окупованих з лютого 2022 року територіях (частини Херсонської, Запорізької, Донецької та Луганської областей) повторюють відпрацьований кримський алгоритм – привласнення та деконтекстуалізація, а в деяких випадках прямо порушують міжнародне право, використовуючи їх у воєнних цілях.

Так, на окупованій Херсонщині замість українського заповідника “Асканія-Нова” окупаційна влада створила власний, російський. А територію унікальної пам'ятки геології і археології світового значення “Кам'яна Могила” в Запорізькій області окупанти заміняли та оголосили про можливе включення до складу севастопольського музею-заповідника “Херсонес Таврійський”.

Під постійними обстрілами та ракетними ударами перебувають історичний центр Чернігова, Миколаївська астрономічна обсерваторія, “Держпром” у Харкові та Аккерманська фортеця.

“Фактично в Україні немає безпечної зони для об'єктів культурної спадщини. Це надзвичайна ситуація. Система міжнародного права із захисту об'єктів культурної спадщини, яка на сьогодні існує, на жаль, не захищає від ракетних обстрілів, випадкових чи умисних. Тому важливо говорити про необхідність запровадження нових механізмів та інструментів для захисту культурної спадщини”, – впевнена Аблялімова.

ДАЛІ БУДЕ...

29 липня місія ЮНЕСКО прибула до Одеси, щоб дати комплексну оцінку шкоди, завданої культурним об'єктам російськими ракетами з 19 по 23 липня.

Попередньо місто вже отримало невеликі кошти на ремонт пошкоджень Одеського художнього музею та Музею сучасного мистецтва, а також обладнання на оцифрування творів мистецтва, документів Державного архіву, творів мистецтва просто неба.

Як бачимо, статус об'єкта з переліку Світової спадщини дає відомість країні, місту, підкреслює унікальність та наукову, історичну чи художню значимість. Але навіть посилений захист ЮНЕСКО не захищає від ракет. Хоча надає доступ до посиленої фінансової та технічної підтримки в разі пошкодження.

*Матеріал підготовлений у межах Програми
сприяння громадській активності “Долучайся!”,
що фінансується Агентством США з
міжнародного розвитку (USAID) та здійснюється
Pact в Україні.*